

УДК 323.329 (477) "18"
ББК Ш 5 (4 УКР) 5-30

ЛУБКІВСЬКИЙ Роман. Богорівний – бо правдомовний: (Тарас Шевченко і сучасність). – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І.Франка, 2002. – 19 с. – (Серія “Дрібненька бібліотека”, ч. 4).

Серія “Дрібненька бібліотека” заснована 1999 р.

Публікується виступ лауреата Державної премії імені Тараса Шевченка, професора Львівського національного університету імені Івана Франка, письменника Романа Лубківського на Шевченківському вечорі у Києві 9 березня 1997 р.

Редакційна колегія:

Богдан ЯКИМОВИЧ (голова),
Ніна БІЧУЯ, Михайло ГНАТЮК,
Мирослава ДОМАНСЬКА, Роксолана ЗОРІВЧАК,
Богдан КОТУР, Тарас ЛУЧУК

ISBN 966-613-115-3

© Р.Лубківський, 2002
© Львівський національний університет
імені Івана Франка, 2002

*... На початку було Слово ...
І Бог було Слово ...*

*... Возвеличу
Малих отих рабів німих.
І на сторожі коло їх
Поставлю Слово ...*

Перчитуючи ці тексти – зі Святого Письма і Шевченкового “Кобзаря”, – переживаємо радість одкровення: біблійна істина перемінюється в істину поетичну, тобто доступну й придатну до вдосконалення життя.

Якби Тарас Шевченко поставив собі за мету поліпшити долю лише своїх сучасників, він посів би поважне місце на літературному Олімпі – подібно до його ровесників середини ХІХ століття. Але місце Шевченкове – особливе, роль виняткова – світове письменство подібної не знало, досі не звикло до неї.

Немовби саме Провидіння розпорядилося долею українського поета. Бо як інакше витлумачити феномен Шевченка, труд його титанічний, богорівний своїм далекойдучим осягом?

Тарас прийшов у світ, аби вивести на світову арену цілковито забуту націю, отверзти її запечатані уста. Вирвати із сомнамбулічного стану. Повернути до активного самозахисту, а відтак – до національного відродження, яке увінчалось проголошенням і набуттям державної незалежності його Батьківщини.

У тому, що Тарас Шевченко був, є і залишиться у віках нашим національним Месією, немає нічого крामольного. Так, українському поетові, що заявив про себе в період романтичного пробудження європейських народів, судилося стати рятівником однієї з найбільших, найбагатших і найтрагічніших за тодішню політичною і культурною ситуацією країн континенту. Може, варто сьогодні, відкинувши притаманну нашому характерові скромність, голосно повести мову про те, що Шевченкова місія чинила колосальний вплив на національне визволення білорусів, поляків, чехів, словаків, народів Кавказу, Середньої Азії та інших – “од молдованина до фінна”? Чи не слід нагадати новітнім адептам конкістадорського “собирательства” за рахунок інших етносів, земель, релігій і культур загальновідоме твердження І.Франка про те, що для волі самої Росії Шевченко зробив більше, ніж десять переможних армій. А чи не на часі, хоч би побіжно, подати спектр Шевченкових зацікавлень світом – від Іудеї до Риму, од Візантії до “непробудного Китаю” – і поставити акцент не на примітивно достосованому до нього “інтернаціоналізмі”, а на невмирущих гуманістичних і демократичних засадах нашого поета?

Різномасштабні, різномірні фрагменти велетенського всесвітнього дійства завдяки Шевченковій інтерпретації не залишаться відособленими від

української дійсності, від української перспективи. І якщо хтось поза межами України дивується, чому наприкінці ХХ століття українці ритуалізують у себе певні події та явища, – аж до обожнювання національних героїв, політичних діячів, письменників, то це ще і ще раз потверджує, яких зусиль було докладено до того, аби світ обходився без України, був глухим і німим до її природного бажання реалізувати своє священне право на соборність і суверенітет.

Тільки в ХХ столітті Україна втратила 50 мільйонів. Починаючи з 1917-го, майже кожна цифрова “сімка” в десятиріччі означала трагедію: голодомори, масові репресії проти культури. Де було брати сили, звідки черпати насагу, віру, витривалість? У духовній традиції, у літературі. А в кого вчитися надавати слову, окрім охоронних та оборонних, надзвичайно важливих – сказати б, алмазотворчих функцій кристалізації національної самосвідомості? У Шевченка. А хто через слово і завдяки слову закріпив на генному рівні процес духовної консолідації українства? Тарас Шевченко.

Шевченків біль, Шевченкові душевні рани позначилися на українській долі з вражаючою виразністю стигм на всесвітньовідомій Туринській плащаниці. Він, як це слушно помітив Микола Костомаров, розпанахав завісу, за якою було заховано трагедію сплюндрованої

Батьківщини. Ту запону Тарас зірвав із залізних стовпів найжорстокішої і найвитривалішої в світі тиранії. За пошматованою драперією надійшла черга й на саму “імперію зла”, котра розсипалася вже на наших очах за Франковим сценарієм:

*Розвалилась зла руїна,
покотилася лавина,
і де в світі тая сила,
щоб в бігу її спинила,
щоб згасила мов олень
розвидняючийся день?*

День маємо і справді “розвидняючийся”, але чи не присутне в цьому дневі наше безрадісне минуле в такій перенасиченій консистенції, що часом заважає і дихати, і працювати без оглядання на Долину Смерті, якою довго йшла Україна до своєї незалежності? Чи зможемо позбутися убивчої летаргії з її “демонами руїни”, чи зможемо реалізувати свій історичний шанс, змоделювати новий і модерний спосіб життя?

Зможемо, якщо навчимося шанувати не свої вади, а свої чесноти, якщо навчимося любити не свою вбогість, а своє багатство.

У знаменитому посланні “І мертвим, і живим, і ненародженим землякам...” бачимо тривимірність, але ж і триєдиність поколінь. Геній відображає не лише грандіозність параметрів українського буття; він проводить велику ідею

національної взаємозалежності, взаємоспорідненості і взаємовідповідальності. Шевченків меморандум не залишає поза увагою ні національних чеснот, ні національних болячок, ні національної ганьби. Але в тому й сила генія, що він по-своєму відбирає, очищує наші цінності, надає їм кшталту самотутніх і неперепутних.

Хто дав поетові право апелювати до своїх “мертвих” – часів Київської Русі, Гетьманщини, Руїни, Гайдамаччини? Хто уповноважив автора на безжально відкритий діалог з живими? А хто надихнув на розмову з прийдешніми поколіннями? Хто переконав його, Шевченка, що ті ненароджені “земляки” будуть-таки українцями не лише в першому, другому, а й у третьому тисячолітті від Різдва Христового?

На ці “програмові” запитання відповів сам Шевченко: почасти – своїм щоденником, листами, автобіографіями, передмовами. Головно – своєю багатогранною творчістю: поетичною, прозовою, малярською, графічною. До визначальних речей Шевченкових, котрі рішуче вплинули (і впливають) на формування українства, належить і “Сон”, і казематний цикл, і “Великий льох”, і, звичайно, “Заповіт” – ця перша поетична декларація про суверенітет України.

У наш час, коли стереотипи сприйняття і зумисного адаптування творчості Кобзаря від-

ходять в ідеологічне небуття, Шевченко сам собі повертає істинну первородність, яка має всуціль український характер політичною, культурно-психологічною, нарешті, мовною доміантою. Всі лінії Шенченкової генеалогії започатковані в глибинах національного буття. Вони не зазнали деформацій, як у його земляків і сучасників – Гоголя, Гребінки, Забіли.

Золота жила Шевченкового таланту сформувалася у надрах нашого історичного минулого, виткалася з найтонших етнопсихологічних прожилків – нервів, які перетворилися на кровеносні судини здорового організму нації. Вічною загадкою, тайною тайн і залишиться “технологія” чи “біоніка” цього животворного процесу: навіть із допомогою найчутливіших комп’ютерів ми лише можемо пояснити її описово, емпірично. В душі Шевченковій зійшлися дві стихії: одна – легендарна, міфічна, ще майже з безпосередніми враженнями від грандіозної національної катастрофи (після Полтавської битви і придушення Коліївщини), друга – з жорстокими реаліями сучасності. До них насамперед віднесемо офіційну, налаштовану на “усмірення і подчіненіє” народів-іноземців політику російського царату, що маскувалася месіянством та безкорисливістю. Поет і критик Микола Добролюбов саркастично запитував:

*Не ты ль, наш царь, с негодованьем
продажу негров отрицал?*

*Филантропическим воззваньем
не ты ль Европу удивлял?
А между тем в твоей России
не негры – пленники войны,
свои славяне коренные
на гнусный торг обречены.*

Образ “нової європейської цивілізації” XIX ст. в особі Російської імперії доповнює стаття І.Кулжинського “О значении России в семье европейских государств”, де є такий пасаж: “А ущелья Кавказа? А Хивинские степи? Какие богатые места для сеяния семян христианского просвещения”.

Що то було за “просвещеніє” з його отруйними “семенами”, свідчить викривальний діярій француза Маркіза де Кюстіна “Миколаївська Росія”. Це про час, який нас цікавить у зв’язку з Шевченком. Ось одне спостереження автора: “Я не могу не бути вражений тим, що у всезагальному хорі славославців свого монарха [...] не лунає, хоча б задля справедливості, жодного голосу, котрий протестував би проти нелюдськості його самовладдя”.

Так ось – Кюстін цього не міг знати – такий голос знайшовся: в особі Шевченка. Його виклик самодержавству – і особиста ініціатива, і опосередкований протест людства проти загрози європейській світовій цивілізації. Те, що допитливі чужоземці, відвідавши Петербург, Москву, Нижній Новгород, кваліфікують, мов кошмар,

Шевченко у поемі-видінні “Сон” трактує як сутність цілісної, фундаментально продуманої, глибоко закоріненої на історичну перспективу Системи. Система гноблення інородців, і насамперед українців, мала структуру, ідеологію, механізми. Найголовнішим з них для послідовного винародовлення українців царська імперія обрала комплекс малоросійства – слід завважити, довговічний і майже безвідмовний комплекс. Найстрашніше в цьому диявольському комплексі – здатність вгризатися в здорову національну плоть і плодити убивчі метастази антиукраїнськості.

Щастя наше, що Шевченко, помітивши цю страшну українську, – так, тільки українську! – недугу, кинувся лікувати її з усією синівською одержимістю і самопосвятою.

*Раби, подножки, грязь Москви,
Варшавське сміття ваші пани
Ясновельможній гетьмани...*

– це узагальнений образ лиха, що паразитує на наших незгодах, отже, призводить до перманентних поразок.

А ось живі парсуни відступників Батьківщини:

*Бували воїни й військовій свари,
Галагани, і Киселі, і Кочубеї-нагаї –
Було добра того чимало.
Минуло все, та не пропало.
Воїстину так.*

Нинішні, що ходять серед нас, “правнуки погані” “байстрюків Єкатери́ни” з характерними козацькими прізвищами, клятвопорушники присяги на вірність Україні, що глумляться з мови рідного народу, це ж вам адресується:

*...Няньки,
Дядьки отечества чужого!
Не стане ідола святого,
І вас не стане...*

Своїми нечистими руками ідеологи тоталітаризму намагалися приручити Пророка, витворити з нього “свого” речника. Їхнє тлумачення Кобзаря, хоч як це прикро, пластично втілене у відомому манізерівському монументі в Харкові та у сцені з Довженкового “Арсеналу”, де Тарас оживає на портреті і виходить з рами, аби згасити запалену перед ним свічку. Ці та багато інших прикладів досить промовисті: мовляв, Шевченко – суціль советофіл, мовляв, не приймає він адептів української державності 1918–1921 років. А ось соціалізм – його мрія, його ідеал. Тим догматика большевизму пропонувала нав’язливу підказку: залиште будь-які спроби бачити у Шевченковій творчості контури – хоча б у слові – майбутньої Української Держави.

Тоталітарний режим уперто хотів приховати те, що Шевченко прагнув і змагав до України незалежної, державної. Молодечі Тарасові мрії

про слов'янську конфедерацію у зрілі роки трансформуються через доскіпливе з'ясування причин нашої бездержавності у візію справедливої національної держави. Всі українські катаклізми – від нашестя татаро-монголів до повзучої московізації – він осмислює як випробування громадянської моделі, котра відповідала б і українській традиції, і людському поступові. Не дивно, на одній сторінці читаєш: “не встануть гетьмани, не покриють Україну червоні жупани”, а на іншій:

*Чи діждемося Вашингтона
З новим і праведним Законом?
А діждемось-таки колись!*

Шевченкове державобачення відповідає національному розкріпаченню, суспільній гармонії, громадській злагоді, людяності й справедливості:

*І на оновленій землі
Врага не буде, сулотата,
А буде син, і буде мати,
І будуть люде на землі ...*

Ось державницька формула, яка ідеально відповідає умовам України в образі оновленої землі, відродженої Батьківщини.

Антиукраїнська ідеологія і сьогодні, спекулюючи на нею ж узурпованій історії, своїх рекрутів навчає опонувати Українській державі.

Навіть серед високотитулованих наших істориків. Ось звідки нелояльність до Української держави. Ось звідки антиукраїнська діяльність деяких партій. Ось звідки церковний розбрат, реанімація мертвотних концепцій реакційного слов'янофільства і політичного русинізму.

Будь-яка з форм такого “опонування” призводить до утривалення колоїдного стану національної свідомості з його поступовою деградацією і розпадом. Це чудово розуміють вороги України, вороги Шевченка. Але вже 70 років тому – у часи програмування стратегії большевицьких репресій щодо українців – одержимий послідовник Шевченка Євген Маланюк побачив і чітко зафіксував обнадійливу тенденцію:

“Народжуються – і в це свято вірю, – вже не близнята з “Великого льоху”, а рождається суцільна українська особистість вже не клясова, не лише селянська, а єдина всенациональна, інтегральна... Процес матеріалізації Шевченкової поезії потужньо триває, і тільки коли він закінчиться власною державою, ми зможемо сказати, що сучасність доросла до Шевченка.

До того часу Шевченко завжди буде силою, що змушуватиме рости”.

Сьогодні, у власній державі, ще недавно крамольний, невігідний владі Шевченко став правдомовним, звільнився від нав'язливого примітковізування, редакторської наруги. Ніхто ніколи вже не заборонить “Заповіту”, запишуться

в історії протестаційні дисидентські походи на Чернечу Гору. Але чи до кінця восторжествувала Шевченкова правда, і сила, і воля, коли його слово поневіряється по закутках парламенту, коли інформаційний простір України облягли олов'яні хмари? Чи ті, хто свідомо чи несвідомо плутають кобзарство з кобзонством, врешті зрозуміють, що світовий геній не вписується в "ринкові" умови, де псевдокультурницьке споживацтво витісняє і плондрує мистецтво, нівечить саму душу народну отруйними сурогатами. Шевченко сам здатен захистити себе від непотрібного міфологізування й від широко-масштабної профанації. Бо він – не тотем, не заміник ідолів повержених, не речник фальшивих кумирів. Але, як ніколи, сьогодні Шевченка мусить захищати вимріяна ним і вибудувана в Слові Держава.

Нехай же від пасивної і млявої оборони перейде вона в рішучий наступ за українське відродження, за повнокровний розвиток не чужої, а рідної, державної мови. За повернення народної української періодики, телебачення, книговидавання, за довершення академічного зібрання творів Шевченка!

Мовлячи словами Олесея Гончара, "як велика, воістину, божественна сила, Шевченко єднає сьогодні все світове українство". Найсвітліша наша мрія, найголовніша, хоч і рутинна, робота – це будівництво нової держави – не

абстрактної, не міфічної, не євразійської, не космополітичної, а України реальної, України української. Мовби про наш час писав Кобзар:

*І тут, і всюди – скрізь погано,
Душа убога встала рано.
Напряла мало та й лягла
Одпочивать собі, небога,
А воля душу стерегла.
– Прокинься, каже! Плач, убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма!
І правди на землі нема.*

І далі:

*Ледача воля одурила
Маленьку душу. Сонце йде
І за собою день веде!
І буде правда на землі!*

Не даймо ледачій волі одурити жодну, навіть маленьку, найменшу душу. Бо з малих рабів, рабів німих постав великий і вічний народ. Завдяки Слову. А Слово, як сказано в Писанні, було Бог. Ми, українці, в Україні і не в Україні сущі, твердо знаємо: ім'я його – Тарас Шевченко.